

ПЛАНУВАННЯ З НАДАННЯ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ, У ЯКИХ ІСНУЄ РИЗИК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ (ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ)

Бесага І.В.,

доктор філософії у галузі права,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
факультету № 3 ІПФПНП,

Львівський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-2736-4985
e-mail: animespirit12@ukr.net

Бесага І.В. Планування з надання допомоги сім'ям, у яких існує ризик порушення прав дитини (досвід Німеччини)

Актуальність дослідження полягає у вивченні механізмів планування допомоги, які застосовуються в системі захисту дітей Німеччини. Планування допомоги є ключовим інструментом, що використовується службами у справах дітей та молоді (Югентампом) для підтримки дітей, молоді та їхніх сімей. Його значення особливо актуалізується у контексті протидії домашньому насильству, а також у перспективі вдосконалення українського законодавства у цій сфері на основі широкого німецького досвіду.

Метою статті є висвітлення правової природи планування допомоги у Німеччині, особливо щодо механізмів роботи з прийомними сім'ями, коли біологічні батьки повністю чи частково обмежуються у здійсненні батьківських прав. Розглядаються обставини, коли дитина передається під опіку через загрозу її фізичному, психічному або емоційному благополуччю з боку біологічних батьків. Вказане дозволяє висвітлити процедуру підтримки дітей з моменту виникнення реальних загроз їхньому добробуту з боку біологічних батьків чи інших осіб чи обставин, які не можуть бути чи свідомо не усуваються батьками.

Методологія дослідження включає аналіз нормативних актів Німеччини, зокрема Цивільного кодексу та Книги VIII Кодексу соціального забезпечення, що регламентують захист дітей. Описано процедуру планування допомоги, її етапи та механізми, які забезпечують участь всіх зацікавлених сторін у процесі ухвалення рішень на основі індивідуального підходу.

Основні висновки підкреслюють, що планування допомоги є складним, але ефективним інструментом державної підтримки, який забезпечує захист дітей від загроз з боку сімейного оточення. Воно передбачає індивідуальний підхід,

залучення всіх сторін, професійну підтримку та регулярний моніторинг. Планування допомоги є центральним інструментом підтримки дітей і молоді, який також сприяє збереженню громадського порядку та безпеки. Німецький досвід планування допомоги має важливе значення для гармонізації української законодавчої бази у сфері соціального захисту дітей та молоді, а також запобігання і протидії домашньому насильству. Це процедура, що передбачає активну участь батьків, дітей та спеціалістів і спрямована на адаптацію допомоги до потреб дитини для забезпечення її розвитку і захисту.

Ключові слова: планування допомоги, захист прав дитини, соціальна підтримка сімей, прийомні сім'ї, домашнє насильство, німецьке законодавство.

Besaha I.V. Planning assistance for families at risk of child rights violations (German experience)

The relevance of this study lies in examining the assistance planning mechanisms applied within the German child protection system. Assistance planning is a key tool used by the Youth Welfare Office (Jugendamt) to support children, youth, and their families. Its significance is particularly highlighted in the context of combating domestic violence, as well as in enhancing Ukrainian legislation in this area based on Germany's extensive experience.

The article aims to elucidate the legal nature of assistance planning in Germany, focusing particularly on mechanisms for working with foster families when biological parents are fully or partially restricted in their parental rights. The study considers situations in which a child is placed under guardianship due to threats to their physical, mental, or emotional well-being from biological parents. This approach helps illuminate the support procedures for children from the

moment real threats to their welfare arise from their biological parents or from other persons or circumstances that parents cannot or will not address.

The research methodology includes analyzing German legal acts, particularly the Civil Code and Book VIII of the Social Code, which regulate child protection. The article describes the assistance planning procedure, its stages, and mechanisms that ensure the involvement of all stakeholders in the decision-making process based on an individual approach.

The main findings underscore that assistance planning is a complex but effective tool of state support, ensuring child protection against threats from the family environment. It involves an individualized approach, engagement of all parties, professional support, and regular monitoring. Assistance planning serves as a central instrument for supporting children and youth, also contributing to public order and safety. Germany's experience in assistance planning is valuable for harmonizing Ukraine's legislative framework in the field of social protection for children and youth, as well as for preventing and combating domestic violence. This procedure entails active involvement of parents, children, and specialists, aimed at tailoring assistance to meet the child's needs, ensuring their development and protection.

Key words: assistance planning, child rights protection, social family support, foster families, domestic violence, German legislation.

Постановка проблеми. Українське сімейне законодавство є суворішим, ніж німецьке, щодо можливості державного втручання у батьківські права, проте німецький Югентамт (служба у справах дітей та молоді, яка також може виступати органом опіки та піклування, нім. Jugendamt) має значно ширші повноваження. Він може приймати рішення про місце проживання, освіти та медичне забезпечення дитини, а також ініціювати вилучення дитини з сім'ї у критичних ситуаціях без судового рішення. У Німеччині захист дитини пріоритетний над правами батьків, що дозволяє діяти на випередження. В Україні ж органи опіки мають обмежені повноваження, а втручання здійснюється лише в крайніх випадках, що може затягувати час реагування на загрози для дитини.

Планування допомоги є одним з найбільш дієвих механізмів, який використовується службою у справах дітей та молоді для підтримки дітей, молоді та їхніх сімей. Він спрямований на захист благополуччя дитини та забезпечення її потреб. Ця процедура охоплює всі етапи – від початкового звернення до надання допомоги – і здійснюється на основі індивідуального плану допомоги, який регулярно переглядається. Пла-

нування допомоги не лише дозволяє захистити права та інтереси дитини з мінімальним втручанням держави у життя сім'ї, воно також є широко застосовуваною державною послугою соціальної підтримки, яка надається на безповоротній основі. Вказане дозволяє гармонізувати наслідки державного впливу на приватно-правову сферу з одночасним забезпеченням громадського порядку і безпеки (превентивний захід у боротьбі з домашнім насильством). З огляду на наведене, висвітлення механізмів надання послуг сім'ям у Німеччині, є актуальним для українського наукового простору та законодавства у контексті удосконалення нормативно-правового регулювання запобіганню і протидії домашньому насильству.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження прав дітей у системі соціального захисту активно розробляються в Німеччині. Зокрема, К. Бернзен (С. Bernzen) аналізує правові основи соціального захисту, а Й. Демські (J. Demski), С. Патрина (S. Patrin), С. Піс (S. Pies) і К. Шраппер (С. Schrappner) вивчають участь сімей у плануванні допомоги. Практики догляду в прийомних сім'ях висвітлюють М. Діуані (М. Diouani) та Е. Хелмінг (Е. Helming), тоді як психологічні аспекти прийомного виховання досліджує Е.-М. Гро (Е.-М. Groh). Соціально-педагогічний супровід дітей у прийомних родинах вивчають Ф. Фрюштель (F. Früchtel), В. Будде (W. Budde) та Е. Ханчі (E. Hanchi).

Метою статті обрано висвітлення правової природи планування допомоги у Німеччині, особливо у контексті специфіки механізмів роботи з прийомними сім'ями, у які передається дитина для здійснення піклування до моменту усунення загроз для її фізичного, психічного чи емоційного добробуту з боку біологічних батьків, або якщо такі не здатні усунути загрози самостійно.

Виклад основного матеріалу. При тлумаченні та застосуванні ст. 1666 Цивільного кодексу Німеччини (надалі також – ЦК Німеччини) [1] слід враховувати особливий конституційний захист інституту сім'ї, закріплений у статті 6 Основного закону Німеччини, яка гарантує батькам право на виховання та піклування. Держава визнає це право як природне і не втручається, за винятком випадків, коли існує загроза для добробуту дитини. Якщо поведінка батьків або їхні обставини ставлять під загрозу фізичне, психічне чи емоційне благополуччя дитини, держава має право втрутитися та, залежно від рівня загрози, за рішенням сімейного суду вжити примусових заходів від зобов'язання батьків скористатися державними допомогамі, такими як послуги дитячої та молодіжної допомоги та охорони здоров'я, аж до обмеження чи позбавлення їх батьківських прав. Такий захід застосовується пропорційно до рівня загрози.

Позбавлення батьківських прав включає втрату права приймати рішення щодо виховання, освіти, медичного забезпечення дитини та місця її проживання. У такому разі суд призначає опікуна або передає право опіки службі у справах дітей та молоді, яка захищає інтереси дитини та може розмістити таку в прийомній сім'ї чи відповідній установі для забезпечення її безпеки та розвитку.

Орган опіки та піклування, якщо його призначено опікуном, повинен діяти в інтересах дитини та, наскільки це можливо, враховувати її побажання. Він також здійснює нагляд за умовами перебування дитини в прийомній сім'ї та організовує процес планування допомоги, в рамках якого оцінюється ситуація дитини та ухвалюються рішення щодо її майбутнього. Відповідальність за надання послуг, починаючи з реклами та відбору прийомних батьків, консультацій та супроводу дитини і її родини, аж до нагляду за умовами опіки, покладається на орган опіки та піклування.

Шмід Х. зазначає, що відповідно до ч. 2 статті 6 Основного закону Німеччини, ч. 1 та 3 статті 1, ч. 3 статті 8а та стаття 36 Книги VIII Кодексу соціального захисту (надалі також – КСЗ VIII) [2] завдання допомоги дітям та молоді полягає у підтримці батьків у вихованні їхніх дітей з метою допомогти їм стати відповідальними особистостями. Водночас, служба допомоги дітям та молоді повинна захищати дітей від будь-яких загроз їхньому благополуччю та, у разі необхідності, втручатися в батьківські права. Планування допомоги є центральним інструментом державного втручання при загрозі благополуччю дитини. Процес надання допомоги здійснюється спільно дитиною, батьками та державою, при цьому враховуються права всіх суб'єктів на участь. Виконання заходів з планування допомоги, включаючи створення плану допомоги, що документує цей процес, базується на конституційних принципах державної діяльності, які стосуються напруженого співвідношення між добробутом дитини та правом батьків [3, с. 477-478].

Мелані Оехлер розглядає процедуру планування допомоги як центральний інструмент у системі дитячої та молодіжної допомоги, який виконує кілька важливих функцій. Ця процедура забезпечує не лише професійну допомогу, але й слугує легітимації дій органів влади та витрат у соціальній сфері. Процедура планування допомоги включає участь усіх зацікавлених сторін і націлена на забезпечення індивідуального підходу до кожної ситуації, що підкреслює її значення для забезпечення якості надання допомоги [4, с. 111].

Основою для проведення процедури планування допомоги є ситуація, в якій дитина або підліток не може отримати необхідну підтрим-

ку від своєї родини, і тому потрібна допомога з боку служби у справах дітей і молоді. Це може бути, наприклад, у випадках, коли дитину потрібно влаштувати в прийомну сім'ю або спеціалізований заклад, або коли існує загроза добробуту дитини [5, с. 9–11]. Процедура планування допомоги відповідно до Кодексу соціального забезпечення здійснюється, коли дитина або підліток потребує підтримки, допомоги чи захисту, які надаються системою дитячої та молодіжної допомоги. Ця процедура є обов'язковою, якщо допомога надається на тривалий період або якщо необхідна зміна характеру чи обсягу вже наданої допомоги.

Між опікуном і прийомною особою виникають цивільно-правові відносини. Це означає, що опікун передає прийомній особі повноваження для виконання батьківських обов'язків. Письмові заяви учасників (наприклад, біологічних батьків, прийомних осіб) щодо передачі або виконання завдань регулюються в плані допомоги [6, с. 49].

Прийомні особи зобов'язані співпрацювати з службою у справах дітей і молоді та брати участь у створенні та перевірці плану допомоги (ч. 2 ст. 36 КСЗ VIII). Вони повинні надати відповідальному спеціалісту (медику, педагогу тощо) доступ до дитини. Прийомні особи зобов'язані інформувати Югентамт про суттєві події, які стосуються добробуту дитини, щоб мати можливість своєчасно реагувати на можливі ситуації загрози. Це охоплює тривалі зміни в особистих обставинах, а також зміни в родині та партнерських відносинах.

Прийомні батьки мають право на консультацію та підтримку з боку управління у справах молоді згідно з ч. 2 ст. 37 КСЗ VIII. Вони також зобов'язані співпрацювати з управлінням у справах молоді та брати участь у створенні та перевірці плану допомоги відповідно до ч. 2 ст. 36 КСЗ VIII. Цей обов'язок поширюється на всіх пов'язаних з дитиною осіб згідно з ст. 33 КСЗ VIII. У межах опікунських відносин регулярна співпраця під час обговорення плану допомоги є важливою для організації та продовження надання допомоги [7, с. 4].

Як і у всіх довгострокових формах допомоги в процесі виховання, основою допомоги дітям та молоді у формі повного догляду є обов'язок управління у справах молоді скласти план допомоги та регулярно його оновлювати (ст. 36 КСЗ VIII). Правила процедури сприяють підвищенню якості надання допомоги. План допомоги містить висновки щодо виховних потреб, виду допомоги та необхідних заходів (ч. 2 ст. 36 КСЗ VIII). Увесь процес має бути задокументований.

Процедура складання плану допомоги відповідно до КСЗ VIII має проводитися регулярно, щоб забезпечити постійний моніторинг та адап-

тацію допомоги до потреб дитини або підлітка. Перший план допомоги необхідно скласти негайно після встановлення потреби в допомозі. Після первинного складання план має регулярно переглядатися. Зазвичай перегляд здійснюється кожні шість місяців, якщо інші терміни не передбачені через особливі потреби дитини або підлітка (ч. 2 ст. 36 та ч. 2 ст. 37 КСЗ VIII).

Планування допомоги є адміністративною процедурою, яку координує Загальна соціальна служба і яка застосовується щоразу, коли виявлено індивідуальну потребу в допомозі згідно з ст.ст. 28–35, 35а та 41 КСЗ VIII. Предметом і метою планування допомоги є ухвалення рішення про те, чи існує право на допомогу та які види допомоги є доцільними та необхідними для забезпечення виховання та розвитку дитини або підлітка відповідно до їх інтересів (ч. 1 ст. 27 КСЗ VIII). Планування допомоги також часто використовується при наданні допомоги за ст.ст. 13, 19 та 20 КЗС VIII [8, с. 253-254].

Процедура планування допомоги є ключовим елементом у соціально-педагогічній роботі в межах допомоги у вихованні. Це процес розробки, обґрунтування та узгодження допомоги, який вимагає співпраці всіх учасників процесу допомоги. Ця процедура, вперше запроваджена Законом про допомогу дітям та молоді 1990 року, є важливим кроком у розвитку якості правового регулювання у сфері допомоги дітям та молоді та відображає зміну парадигми від адміністрації примусового втручання до орієнтації на соціальне обслуговування [9, с. 16-17].

Процедура планування допомоги згідно з статтею 36 КСЗ VIII, є центральним елементом співпраці в системі підтримки для прийомних дітей. Це спільний процес планування допомоги, в якому беруть участь усі залучені сторони з чітко визначеними цілями та часовими рамками. Основою процедури є перевірка, конкретизація та узгодження соціально-правових вимог на отримання допомоги. Оскільки матеріальне визначення цих вимог є неможливим, процедура зосереджується на активній участі батьків, дітей та співпраці декількох фахівців. Процедура також спрямована на узгодження різних точок зору учасників, щоб прийняти зважені рішення в найкращих інтересах дитини. Водночас професійні діагнози, особливо у контексті захисту дітей, залишаються важливими. Планування допомоги є динамічним процесом, який потребує регулярного перегляду та продовження наданої допомоги, а також можливих інновацій завдяки співпраці. Зрештою, контроль за наданням допомоги здійснюється у тристоронніх відносинах між громадянами, які мають право на допомогу, державним органом, який її надає, та надавачами послуг, які зазвичай є недержавними структурами [8, с. 252; 10, с. 122].

Планування допомоги на практиці складається з чотирьох основних етапів. Спочатку встановлюється контакт із отримувачами допомоги, проводиться консультування, і випадок соціальної потреби детально вивчається службою у справах дітей та молоді. На другому етапі подається заява, визначається потреба в допомозі, проводяться бесіди для кращого розуміння ситуації. Третій етап передбачає спостереження за поточним процесом надання допомоги та коригування цілей і форм допомоги відповідно до нововиявлених потреб. На заключному етапі оцінюється і підсумовується ефективність процесу надання допомоги [11, с. 19-20].

Розуміння ситуації та соціально-педагогічна діагностика спрямовані на комплексний підхід до розгляду випадку, включаючи всі аспекти, зокрема не лише проблеми, а й сильні сторони та можливості отримувачів допомоги. Для збору та структурування інформації застосовуються різні методи, такі як генограми, карти мереж і ресурсів, а також анкети. Впроваджуються також такі концепти, як групові конференції сімей, що сприяють розвитку навичок отримувачів допомоги та активізують їхні соціальні мережі. Під час консультацій з надання допомоги важливо використовувати ефективні методи комунікації та модерації. Після завершення процесу допомоги рекомендується провести оцінювання, щоб зрозуміти, наскільки успішним був цей процес. Таким чином, процес планування допомоги є складним, охоплює залучення всіх зацікавлених сторін та індивідуальний підхід до потреб отримувачів допомоги. Важливими аспектами є постійна підтримка, оцінка результатів, фокус на ресурсах і врахування психологічного стану, що сприяє ефективнішому вирішенню проблем.

План допомоги використовується як інструмент для забезпечення врахування всіх аспектів процесу надання допомоги – від встановлення потреби до його завершення, щоб жоден з учасників не був залишений поза увагою. Принципи, встановлені в КСЗ VIII, такі як залучення, співпраця, взаємодія та партнерство, реалізуються під час створення і виконання плану допомоги. Ці принципи спрямовані на забезпечення координованих і ефективних дій всіх залучених сторін, включаючи приватні та державні молодіжні служби, які мають співпрацювати для досягнення спільних цілей.

Висновки. Українське сімейне законодавство є суворішим щодо можливості державного втручання у батьківські права порівняно з німецьким. Проте, німецький Югентамт (служба у справах дітей та молоді) має значно ширші повноваження, які дозволяють йому приймати рішення про місце проживання, освіту та медичне забезпечення дитини, а також ініціювати вилучення дитини з сім'ї у критичних ситуаціях без

судового рішення. Пріоритетність захисту дитини над правами батьків у Німеччині дозволяє ефективно діяти на випередження. Планування допомоги є одним із найдієвіших механізмів, які використовує Югентамт для підтримки дітей, підлітків та їхніх сімей. Ця процедура охоплює всі етапи – від початкового звернення до безпосереднього надання допомоги, реалізуючись на основі індивідуального плану, що регулярно переглядається. Такий підхід дозволяє захистити права дитини з мінімальним втручанням у життя сім'ї та є широко застосовуваною державною послугою соціальної підтримки, що надається на безповоротній основі. Це дозволяє гармонізувати державний вплив на приватно-правову сферу, забезпечуючи громадський порядок і безпеку, що є превентивним заходом у боротьбі з домашнім насильством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <http://surl.li/osoegf> (дата звернення: 16.10.2024).
2. Sozialgesetzbuch. Achtes Buch (VIII). Kinder- und Jugendhilfe. URL: <http://surl.li/ldmdst> (дата звернення: 16.10.2024).
3. Schmid H. Auf welchen rechtlichen Grundlagen erfolgt die Hilfeplanung gemäß § 36 SGB VIII? *Handbuch Kindeswohlgefährdung nach § 1666 BGB und Allgemeiner Sozialer Dienst (ASD)* / H. Kindler u.a. (Hrsg.). München: Deutsches Jugendinstitut e.V., 2006.
4. Oechler M. Das Hilfeplanverfahren bei den erzieherischen Hilfen. *Dienstleistungsqualität in der Sozialen Arbeit* / VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009. S. 111–151. DOI: 10.1007/978-3-531-91603-3_5.
5. Pies S., Schrappner C. Standards der Hilfeplanung nach § 36 SGB VIII – eine Zwischenbilanz. *Dialog der Konzepte: Hilfeplanung nach § 36 SGB VIII und in angrenzenden Hilfen. Dokumentation eines ExpertInnengesprächs vom 17. Bis 18. Oktober 2005.* / C. Neuberger (Hrsg.). München: Deutsches Jugendinstitut e.V., 2006. S. 7–37.
6. Kürfner M., Schönecker L. Die Entscheidung für die Unterbringung eines Kindes in einer Pflegefamilie. *Pflegekinderhilfe : Handbuch* / Kindler H. u.a. (Hrsg.). München: Deutsches Jugendinstitut e.V., 2010. S. 48–99.
7. Empfehlung zur Ausgestaltung der Hilfe zur Erziehung in einer anderen Familie – § 33 SGB VIII (Vollzeitpflege) / Sächsisches Landesjugendamt. Beschluss 11/2007 LJHA.
8. Macsenaere M., Esser K., Knab E., Hiller S. *Handbuch der Hilfen zur Erziehung*. Ettenheim, 2023.
9. Hollweg C., Kieslinger D. Hilfeplanung inklusiv gedacht: Ansätze, Perspektiven, Konzepte. 1., verb. Aufl. Waiblingen, 2021.
10. Helming E., Sandmeir G., Kindler H., Blüml H. Strukturelle Aspekte der Pflegekinderhilfe. *Handbuch Pflegekinderhilfe*. München: Deutsches Jugendinstitut e.V., 2010. S. 102–127.
11. Schwabe M. Methoden der Hilfeplanung. Zielentwicklung, Moderation und Aus handlung. Weinheim & Basel: 2019. URL: <https://www.beltz.de/fileadmin/beltz/leseproben/978-3-7799-6006-5.pdf>. (дата звернення: 22.10.2024).